

9. 9. APRIL 1940 FEMTEKOLLONNENES DAG

Den Norske Frimurerorden med allierte storlosjer var i løpet av årene blitt en verdensomspennende organisasjon. Særlig var forbindelsen til USA og England blitt styrket.

Vi som står utenfor kjenner lite til hvordan det internasjonale samarbeide fungerer. Når stormesteren blir intervjuet sier han alltid at Den Norske Frimurerorden er en selvstendig norsk orden som ikke er avhengig av eller styres av utenlandske krefter. Vi kjenner imidlertid fra stormester Færdens opptreden og hendelsene i august 1921 som er beskrevet tidligere, at norsk frimureri styres av en overordnet instans som vi antar befinner seg i utlandet.

Den Norske Frimurerorden har mottatt konstitusjonspatent, først fra England i 1749 og senere fra Sverige i 1891. Enhver storlosje som hører til frimureriets verdensomspennende nett har underskrevet en underkastelses-erklæring som binder storlosjene til en felles ledelse og til et samordnet læresystem for personlig utvikling. Plikten til taushet og kravet til lydighet er rettet mot denne ledelse. Forpliktelsen overføres fra storlosjene videre til de enkelte lokale losjer og til medlemmene.

Innenfor fellesskapet kan medlemmene fritt besøke utenlandske losjer dersom han er utstyrt med frimurerpass. Det må bety at alle er underlagt den samme taushetsplikt og de samme krav til lydighet. Uten denne felles forpliktelse ville besøk fra fremmede losjer kunne avdekke hemmeligheter og derfor ikke kunne gjennomføres. Underkastelseserklæringen binder systemet sammen og knytter det til en overordnet leder. Dette gir organisasjonen internasjonal makt og indre styrke.

For hver fremmed storlosje som Den Norske Frimurerorden har forbindelse med er det oppnevnt en herværende representant og en representant på den fremmede losjens hjemsted. Det skulle i 1939 gi 93 norske internasjonale ambassadører. Ikke alle representanter er oppnevnt.

Noen av våre øverste militære sjefer er oppnevnt som herværende representanter for utenlandske storlosjer. I matrikkelen for 1939 finner vi:

*Generalmajor Ivar Aavatsmark, Stormesterens Prokurator, statsråd, kommandant på Akershus festning, repr. for The Supreme Council 33 and last Degree Scottish Rite for the Northern Masonic Jurisdiction, Boston, USA, og representant for The Grand Lodge of Montana, Hellena, USA.,

***Major O. Brinchmann Hansen**, repr. for Grande Lodge of Rhode Island & Providence Plantation. Providence, USA.

***Generalmajor Gustav Grüner**, repr. For The Grand Lodge of Utah, Salt Lake City, USA.

***Generalmajor Jacob Hvinden Haug**, repr. For Grand Lodge of Virginia, Richmond, USA, og Grand Lodge of Soberana, de Porto Rica, San Juan.

***Oberst Marcus Pettersen** repr. For Grand Loggia de Chile, Santiago. 5

Lojalitet til utenlandske brødre

Kong Oscar II's norske frimurerbrødre ble i 1880- og 90-årene mistenkt for å gå svenskekongens ærend mot Norges interesser. Kommanderende General ble den gang fra Stortinget spurt direkte om han hadde etterkommet ordre fra Kong Oscar II, som følge av sitt frimureri, noe han benektet.

Blant de mektige brødre i vest, omkring 1940, finner vi den engelske konge George VI som regjerte fra 1936 til 1952. Han rangerte høyest innen det verdensomspennende frimureri. Daværende marineminister senere statsminister Winston Churchill hadde vært frimurer tidligere. Presidenten i USA, Franklin D. Roosevelt, var en fremtredende frimurer med den 32. grad. Det tilsvarer den XI grad i det svenske system.

Norge i 2. Verdenskrig

Da de krigførende parter England og Tyskland, fattet interesse for norsk territorium våren 1940, hadde generalstaben gjennom lang tid bygget opp den hemmelige hæren rettet mot "*indre fiender*", samtidig som de hadde satt verneplikthæren ut av spill. Verneplikthæren besto av vernepliktig og frivillig norsk ungdom. Den hadde ingen spesiell politisk legning utover et nasjonalt sinnelag. Den møtte til mobiliseringsplassene uten innkalling. Målet var å kaste overfallsmennene ut av landet.

Åpent for invasjon

Etter 1935 var den politiske venstresiden ingen trussel mot det etablerte samfunn. Europa var i krig fra høsten 1939. Den hemmelige hæren forble imidlertid intakt og de ubrukelige geværene og kanonene ble ikke satt i brukbar stand slik nasjonale hensyn og den stadig mer truende situasjon skulle tilsi. Intet ble gjort for å rette på disse selvforskyldte svakhetene ved vårt forsvar. Tatt i betraktning den kritiske situasjon som utviklet seg i Europa frem til 1940, må en fortsatt avvæpningen av verneplikthæren sees som et forsøk på å legge landet åpent for invasjon. I noen korte avsnitt vil jeg nevne noen episoder som burde ført til en opptrapping av den norske forsvarsberedskap.

Den 12. 1
annekterte han
diskuterte genera
og Ordensvernet
en delvis mobil
brukes til innkall
som da skulle s
oppsett når et s
pålitelige, ble d
mobilisering må
lenger tid. 1

3. distriktskom
ubrukelige geve
forholdene nå v
Kommanderend
sikkerhetsvakter
at resten av våp

Situasjonen i E
britiske militær
overføre store
Stavanger, Berg
note til de skan
norsk farvann
allierte krigsrå
Planen inklud
malmsfeltene.
ødelegge veier
fredsslutninger
for aksjonen va

Så sent som de
utenriksminist
å bryte norsk r

Den 8
var planen at
landgangsstyrk
hadde som må

Den 12. mars 1938 gikk Adolf Hitler inn i Østerrike. Høsten samme år annekterte han Sudetenland som hørte til Tsjekkoslovakia. Her hjemme diskuterte generalstaben mobiliseringsordningen. På grunn av Sikkerhetvaktene og Ordensvernet som skulle være hemmelige, var det vanskelig å gjennomføre en delvis mobilisering. Det ble diskutert hva slags konvolutter som kunne brukes til innkallingen, offentlige konvolutter, eller nøytrale blanke konvolutter som da skulle sendes uten frimerke. Postverket protesterte. Det ville vekke oppsikt når et stort antall slike konvolutter gikk ut. Ikke alle postbud var pålitelige, ble det bemerket. Så sent som i 1939 var det klart at en delvis mobilisering måtte skje pr. brev eller ved personlig kontakt, selv om det ville ta lenger tid. ¹

3. distriktskommando i Trondheim, mente våren 1939 at ordningen med ubrukelige geværer medførte betydelige ulemper ved mobilisering og at forholdene nå var ganske annerledes enn i 1918. Den 19. mai 1939 vedtok Kommanderende General at det antall våpen som trengtes til å sette opp sikkerhetsvakter og luftforsvar ved mobilisering skulle klargjøres, underforstått at resten av våpnene fortsatt skulle lagres i ubrukelig stand. ²

Situasjonen i Europa tilspisset seg. Den 2. og 3. januar 1940, utredet den britiske militære ledelse muligheten av å okkupere de svenske malmleiene og overføre store styrker til nord og midt Sverige, I planen inngikk å okkupere Stavanger, Bergen, Trondheim og Narvik. Den 6. januar 1940 ble det sendt en note til de skandinaviske regjeringer om at britene ville stoppe malmeksporten i norsk farvann Sverige nektet å samarbeide om dette. 5. februar vedtok det allierte krigsråd å sende hjelp til Finland som kjempet mot Sovjetunionen. Planen inkluderte okkupasjon av byene fra Stavanger til Narvik og de svenske malmfeltene. Svenskene erklærte at de ville rive opp jernbanelinjen og ødelegge veiene østover. Planen skulle settes i verk 20. mars. Så kom fredsslutningen mellom Finland og Sovjetunionen og det angitte hovedmotiv for aksjonen var borte. ³

Så sent som den 5. april møtte den engelske og den franske sendemann opp hos utenriksminister Koht hvor de meddelte skriftlig at de allierte kunne bli nødt til å bryte norsk nøytralitet for å stoppe malmeksporten fra Narvik.

Den 8. april 1940 la engelskmennene ut miner i norsk farvann, deretter var planen at de skulle vente på tysk reaksjon. En engelsk flåtestyrke med landgangsstyrker ombord, ca. 100 000 mann, lå klar i engelske havner, de hadde som mål å okkupere Norge. ⁴

For det første, når generalstaben i denne situasjon ikke var villig til å gjøre mobiliserings ordningen effektiv eller å bringe verneplikthærens våpen i skyteklar stand, er dette, slik situasjonen ble oppfattet, åpenbart en forberedelse til å slippe engelske og franske tropper inn i landet uten å øve motstand, for øvrig en tanke som var bifalt av Arbeiderpartiets ledere.

For det andre bar Arbeiderpartiregjeringen det konstitusjonelle ansvar for at forberedelser på å møte den forventede invasjonen ikke ble gjennomført.

For det tredje kan frimureriet bruke sitt kjennskap til regjeringens unnlatelser som et pressmiddel.

Norges Geografiske Oppmåling sorterte under generalstaben. Den godkjente i januar 1940 salg av store kartserier til England. Da var allerede store kvanta norske kartet solgt til Tyskland, tross for regelen om at kartet ikke skulle selges til land som var i krig. 6

General Wilhelm Keitel i Wehrmacht har fortalt at det den 23. februar 1940 ble dannet et arbeidsutvalg som skulle forberede invasjonen av Norge. Forberedelsene ble dekket som en intern våpenøvelse, Weserübung, i tyske farvann. Bare få personer blant de øverste tyske militære ledere visste at de innlastede tropper hadde som mål å okkupere Danmark og Norge.

Adolf Hitler sendte sin mann, oberst Hans Piekenbrock til København 3. april hvor han møtte Quisling. Piekenbrock ble meddelt at en engelsk invasjon var ventet og at det var i Norges interesse at tyskerne kom først. Quisling ga under dette møte feilaktige opplysninger om forsvaret av Narvik.

Quisling mente at en tysk okkupasjon burde omfatte hele Norge og ikke bare det sørlige del. Hvis de tyske skip kom overraskende ville de ikke bli beskyttet i første omgang, mente Quisling, forøvrig hadde han folk fra sitt parti plassert i forsvaret, tyskerne ville derfor ikke møte sterk motstand. 12

Den 7. april oppdaget engelske fly at de tyske skipene gikk ut og satte kursen nordover. Norske journalister mottok meldinger om skipenes bevegelser og det ble diskutert i avisene hvor mon alle disse skipene hadde tenkt seg?

Mange, blant dem etterkrigstidens første generasjons historie forskere, har gitt uttrykk for at regjeringens passivitet kom av arbeiderbevegelsens generelle antimilitære holdning og regjeringens manglende bevilgninger til Forsvaret. Dette siste er ikke riktig. Bevilgningene til forsvaret økte fra 316 millioner kroner i 1934 - 35 til 486 millioner kroner i 1939 - 40. 200 millioner kroner ekstra ble bevilget etter krigens utbrudd. Det var store penger den gang, men ikke tilstrekkelig til å rette opp forfallet som strakte seg tilbake til tider lenge før Arbeiderpartiet overtok regjeringmakten.

Krigshand
gjentas he
Jeg velger
provoserer
virket inn
forsvaret n

Den nye
tilhørte Ar
9. April. M
borte. Det
stearinlys.
husket på å
kom ikke in
nærheten.

Ma
var postlag
gang og på
gjennom r
kjennskap t
våpen ved f

Vi fastslår
mottagelsen
arbeiderpart
Tys

Ukjente krig
kvelden den
være tyske,
Fredrik Will
om å skyt
Batterisjefen
i flomlys fra

Oberst Birge
Blücher tidli
kaptein And
senket Blüch
hele Østfold
geværene og

Krigshandlingene i Norge er utførlig behandlet i litteraturen. De skal ikke gjentas her. Derimot er femtekolonnenes virksomhet et nytt interessant område. Jeg velger med hensikt å beskrive et utvalg hendelser som kanskje vil virke provoserende på mange. Hensikten er å vise hvordan lojalitet til frimureriet har virket inn på krigshandlingene. Det er innlysende at en som tjenestegjør i forsvaret må forplikte seg til lojalitet til staten og ingen andre.

Den nye forsvarsminister, oberst i infanteriet, Birger Ljungberg som ikke tilhørte Arbeiderpartiet, beordret delvis mobilisering tidlig på morgenen den 9. April. Mens brevene ble skrevet ut på Akershus Festning, ble elektrisiteten borte. Det ble mørkt og det viste seg umulig å skrive ut innkallelene med stearinlys. Arbeidet ble etter planen overført til Smestad Hotell. Ingen hadde husket på å melde fra til hotellet som var fullt av gjester. Mobiliseringsgruppen kom ikke inn, den ble stående utenfor. Heldigvis bodde et medlem av gruppen i nærheten. Han inviterte alle hjem til seg hvor innkallingene ble skrevet ut.

Mannskapene ble innkalt med fremmøtedag den 11. april. Før brevene var postlagt var kampene mellom tyske sjøstridskrefter og norsk kystforsvar i gang og pågikk hele natten. Det ville være naturlig å beordre full mobilisering, gjennom massemedia. Forsvarsministeren, som oberst, hadde uten tvil kjennskap til at de mannskapene han i så fall innkalte, ikke ville få utlevert våpen ved fremmøte.

Vi fastslår at en engelsk invasjon var forberedt fra engelsk side og at mottagelsen av de engelske styrkene var forberedt av både arbeiderpartiregjeringen og av generastaben.

Tyskerne kom imidlertid først og nøt godt av tilretteleggelsen.

Ukjente krigsskip ble observert av vaktfartøyer i ytre Oslofjord klokken 23. om kvelden den 8. April. Rauøy Fort skjøt varselskudd. Skipene som viste seg å være tyske, passerte Bolærne Fort i 3 600 meters avstand. Fortsjefen, major Fredrik Wilhelm Færden som hadde IX grad i St. Andreaslogen nr 1, ga ordre om å skyte med brissand granater straks skipene kom i skytefeltet. Batterisjefen, K. A. Telle skjøt allikevel varselskudd først. Mens fortet lå badet i flomlys fra skipene gled de inn i tåken.

Oberst Birger K. Eriksen på Oscarsborg festning senket det nybygde slagskipet Blücher tidlig på morgenen 9. April. Jeg mener å huske at Eriksen måtte vekke kaptein Andersen i Drøbak, den pensjonerte sjefen for torpedo-batteriene. Han senket Blücher. Oscarsborg ble erobret fra landsiden 10. April. Dermed var hele Østfold regionen avvæpnet hva verneplikthæren angikk. Viktige deler til geværene og kanonene falt i tyskernes hender.

I Bergen var Willoch sjef. Han fortalte til sin nevø, senere statsminister Kåre Willoch: hva som skjedde. De fleste soldatene hadde hatt 48 dagers rekruttskole for 10 - 15 år siden. Av befalet kom mange til festningen bare få dager i forveien etter å ha vært ute av tjeneste i 22 år uten noen repetisjonsøvelse. Da det tyske angrepet kom hadde festningen 1/3 av full bemanning. Willoch hadde bedt om at miner ble lagt ut, at torpedobatteriet ble bemannet og om en infanteristyrke til forsvar av landsiden. Alt ble avslått.

Willoch beordret ild mot fremmede fly som fløy ulovlig over festningens område. For det fikk han en alvorlig reprimande av admiral Diesen.

Kommanderende Admiral Henry Edward Diesen hadde IX grad i losje nr. 8. 5

Tyske skip ble observert den 9. april om morgenen. De signaliserte at de kom som venner, men da de ble beskyttet, svarte de med en morderisk artilleriild og flyangrep, som allikevel ikke gjorde stor skade. Krysseren "Köningsberg" ble skutt i brann, men så ble strømmen tatt i Bergen og festningen hadde ikke noe nødstrømaggregat. Parafinlamper ble tatt i bruk ved kanoner og på kommandoplassen, men lyskasterne kunne ikke brukes. Festningen ble tatt fra landsiden. 11

Overgivelsen av Agdenes fort utenfor Trondheim fikk stor betydning fordi festningen var intakt og straks ble bemannet med tyskere. Det hundret engelskmenn og franskmenn i å komme med forsterkninger til Trondheim. Siden slagfjærene til geværene i distriktet lå lagret på Agdenes ble værneplikthæren i hele Sør-Trøndelag avvæpnet før den rakk å bli mobilisert.

General Laurantzson, sjef for 5. divisjon i Trøndelag, reiste til Værnes og lot alt sitt utstyr stå igjen intakt i Trondheim. Han ga ordre om at alle forberedelser til mobilisering skulle stoppes og at magasinene ikke skulle flyttes ut av byen slik det var gjort forberedelser til. Han uttalte at tyskerne kunne oppfatte det som en uvennlig handling. 9

Jacob Ager Laurantzson, generalmajor, hadde VI grad i losje nr. 9. 5

Engelske krigskip beskjøt fortene på Agdenes. Da ilden ble besvart forsto de at tyskerne hadde inntatt fortene. Skipene trakk seg derfor tilbake. I Trondheim kunne tyskerne overta tungt norsk utstyr som de hadde sterkt behov for.

General Jacob Hvinden Haug var sjef for 2. divisjon og var distriktskommandosjef for Oslo området. Han disponerte fire Gardekompanier hvorav ett var på øvelse på Terningmoen. Det var viktig å forsterke forsvaret av Fornebu som ble angrepet kl. 7.30. Her lå det en norsk styrke på 110 mann.

Garden fikk ved
tilbakekalt kl 8
Christian Halbo
Gardesjefen Joh
Framrykkingen
Lysakerelva. D
tyskere passert

4. Gard
ordre om å gå ti
i land fra Blüch
Som ne
helt fra kong C
Thaulow Peters

Kapitulasjonen
over telefon ti
plasskommand
militær sjef i
fortsette med n
Schnit

Quisling da
Klokken 19.30
hadde tatt mak

"Å redde lan
det opp i"

Fredrik Prytz

Anton Frede
Trøndelag, ha

Samarbeid
Gardesjef Gr
med tyskerne
til tjeneste f
gardeoffisere
Graff Wang
riksdepartem
general Enge

Garden fikk ved 5.30-tiden ordre om å dra til havneområdet i Oslo. Ordren ble tilbakekalt kl 8.00. Ved 8.30-tiden ble 2. Gardekompani under ledelse av Christian Halbert Hielm Winsnes, beordret om å rykke fram mot Fornebu. Gardesjefen Johan Peter Graff Wang, fikk Winsneskompaniet av gårde kl 9.30. Framrykkingen forgikk med busser og de valgte veien om Røa og langs Lysakerelva. Det gikk tre timer før de kom til Lysaker. Da hadde 4 - 500 tyskere passert innover Drammens-veien på vei mot Oslo.

4. Gardekompani under ledelse av Axel Jacob Thaulow Petersson fikk ordre om å gå til Digerud ved Nesodden for å ta seg av tyskere som var reddet i land fra Blücher.

Som nevnt tidligere var Hvinden Haug frimurer og medlem av ordenen helt fra kong Oscar II's dager. Winsnes hadde den VIII grad i losje nr 8, og Thaulow Petersson var seremonimester og hadde VIII grad i losje nr 9. 7

Kapitulasjonen i Oslo foregikk på Akershus festning. Regjeringen ble orientert over telefon til Hamar. Tyskerne anerkjente oberst i festningsartilleriet og plasskommandant på Akershus festning Hans Peter Krag Schnitler som norsk militær sjef i Oslo. Garden skulle holde orden i byen og luftvernet skulle fortsette med norsk mannskap, men skulle bare skyte på engelske fly.

Schnitler hadde VIII grad i losje nr. 1. 5 7

Quisling danner regjering

Klokken 19.30 den 9. april sto Quisling frem i NRK og proklamerte at han hadde tatt makten og dannet regjering for som han sa:

"Å redde landet ut av den desperate situasjon som våre politikere hadde brakt det opp i"

Fredrik Prytz ble finansminister i Vidkun Quislings Regjering.

Anton Frederik Winther Jakhelln Prytz, kaptein, Storfosen Gods, Sør-Trøndelag, hadde VIII grad i losje 8. 5

Samarbeid med tyskerne

Gardesjef Graff Wang og kommandant Schnitler innledet et nært samarbeid med tyskerne og Quisling. Sistnevnte ba om å få avgitt gardekaptain Winsnes til tjeneste for seg, Winsnes var medlem av Nasjonal Samling. To andre gardeoffiserer oppsøkte Quisling for å avlegge troskapsed. Quisling innkalte Graff Wang og krevde at Garden skulle holde vakt utenfor Stortinget, utenriksdepartementet og foran hotell Continental hvor han selv og den tyske general Engelbrecht holdt til.

39. ALLIANSER

I kapitlene 30. til 38. har jeg vist at Norge har deltatt i forberedelser til krigshandlinger i fjerntliggende land, spionasje oppdrag mot vår store nabo i Øst, og dannelsen av hemmelige væpnede grupper av samme type som "Den hemmelige Hæren" som generalstaben opprettet i 1920- og 30-årene. Når slikt skjer i hemmelighet og støttes av det regjeringsbærende parti, Arbeiderpartiet, er det et anslag mot norsk suverenitet, mot vårt demokrati og et dobbeltspill overfor Arbeiderpartiets velgere. Dette kan ikke ha skjedd uten at det foreligger en forpliktende avtale mellom Arbeiderpartiets ledere og aktørene som står bak de hemmelige aksjonene. Jeg tenker ikke på de avtaler som er inngått offisielt, som for eksempel avtalen om Marshallhjelp og forpliktelsen til å føre en felles økonomisk politikk gjennom OECD, eller tilknytningen til NATO. Disse avtaler er behandlet og vedtatt av Stortinget, riktignok med et forstyrrende innslag av frimurere som stortingsrepresentanter.

Det må med stor sannsynlighet foreligge et avtalesett som regulerer den utenomparlamentariske virksomheten jeg har tatt opp i de foregående kapitler. Det dreier seg i første rekke om en avtale mellom Arbeiderpartiets ledere og den frimurerdominerte generalstaben fra midten av 1930-årene. Etter den tid må det ha vært en forståelse mellom Arbeiderpartiets ledere og det "felleskap" Einar Gerhardsen lærte å kjenne under krigen "som var større enn arbeider-bevegelsen", slik han uttrykker seg i sine memoarer. Med tiden er både Høyre og Kristelig Folkeparti mer eller mindre trukket inn i dette samarbeidet.

Organiseringen av e-tjenesten

Den 28. februar 1946 ble det holdt en konferanse mellom Justisministeren, forsvarsministeren, rikspolitisjefen, viserikspolitisjefen, oberstløytnant Roscher Lund og major Vilhelm Evang. På denne konferanse formulerte rikspolitisjef Andreas Aulie oppgavene for en ny overvåkingstjeneste:

"Utgangspunktet for virksomheten skal ikke være å registrere og kartlegge de forskjellige partier innen riket eller deres virksomhet.

Oppgaven ska være å registrere og kontrollere potensielle femte kolonnister og andre som setter rikets sikkerhet i fare forsettlig eller ved uaktsomt forhold. I forbindelse hermed bør nevnes som en viktig oppgave å føre kontroll med fremmede makters etterretningstjenester innenfor landets grenser."

Aulies forslag var rettet mot så vel amerikansk, britisk og sovjetisk virksomhet og mot nordmenn som arbeidet for utenlandsk etterretning i Norge. 1

44. TANDBERGS RADIOFABRIKK A/S En ung mann med diplom fra høyskolen

Vebjørn Tandberg kom til Oslo fra den tekniske høyskolen i Trondheim i 1933. Med seg hadde han diplom i høytalerkonstruksjon. Han bygget opp en mønsterbedrift som sto utenfor de etablerte næringslivsorganisasjoner. Fabrikken fikk tidlig sin egen interne fagorganisasjon, Personal-Unionen, som ikke var tilsluttet LO. Tandberg selv var ikke medlem av arbeidsgiverforeningen.

1930-årene var en urolig tid. Det var rekordmange arbeidskonflikter. Fagorganisasjonene var venstreivrige og revolusjonære. Hovedfrenden var arbeidsgiverne som ble påstøtt å utbytte arbeiderklassen. Arbeidsgiverne på sin side viste ofte en holdning som forsterket motsetningene. Tandberg mente det måtte gå an å samarbeide om produksjonen og forhandle om fordeling av resultatet uten å bekjempe hverandre. Han likte heller ikke å bli sett på som den mektige eier som beriket seg på de ansattes bekostning, slik som man oppfattet direktøren i visse kretser. I 1940 skrev han et gavebrev. Tandbergs Radiofabrikk ble gitt til Tandbergs Radiofabrikks Fond. Nå var han kvitt den belastningen han følte at det var å stå som eier. Han kunne konsentrere seg om de tekniske og organisatoriske oppgaver som var hans hovedinteresse.

Fondet ga fabrikk en fast og varig styring. Overskuddet skulle pløyes inn i bedriften. Fondet hindret utenforstående å kjøpe seg inn for å få kontroll. Aksjespekulasjon var utelukket. Personlige interesser skulle ikke få innpass. Målsætningen var å utvikle industriell virksomhet på det elektroniske område i Norge til beste for almenheten, og for de ansatte. Lønnningene skulle være høye, men skulle allikevel ikke overstige visse grenser

Hvis denne form for organisering av produksjonen skulle få innpass, ville vi kunne få sterke og meget konkurransedyktige bedrifter. En motkraft og konkurrent til det vanlige aksjeselskap hvor utdeling av utbytte til aksjonærene og høye lederlønninger etter hvert er blitt det sentrale mål. Systemet forutsatte at utvidelsene sto i forhold til akkumuleringen av egenkapital. Inndragning av kapital gjennom inflasjon var til å begynne med et ukjent fenomen. Vebjørn Tandbergs system ville lett komme i vanskeligheter under inflasjon og særlig da, som tilfellet var, tapene som fulgte inflasjonen ikke kom frem i regnskapsbøkene.

I 1971 måtte Tandberg hente inn ny eierkapital utenfra. Aksjeemisjonen skapte forstyrrelser. Fondet hadde vanskelig for å beholde sitt enesyre. Det ble besluttet at Fondets kapitalinnskudd som var taksert til 61.5 millioner kroner skulle bokføres som tidligere med 500 000 kroner. Samtidig ble det besluttet at Fondet skulle ha 50 prosent av stemmene på generalforsamlingen. De øvrige

aksjonærer som til sammen hadde aksjer for 46 millioner kroner hadde samme stemmetall.

Tandbergs Radiofabrikk hadde fremgang. Den var ledende på sitt fagområde, den ble betegnet som vårt industrielle flaggskip, en hjørnestensbedrift. Med 3 200 ansatte sto den for en tredel av Norges samlede produksjon på det elektroniske område. Tandbergs Radiofabrikk var en attraktiv bedrift som hadde tatt skrittet ut på det internasjonale marked.

Det var fallet i kronens kjøpekraft som satte Tandbergs Radiofabrikk i vanskeligheter. Hvis vi regner at kronen hadde 100 prosent av sin kjøpekraft i behold i 1969, så sank den til 73 prosent i 1973 og til 55 prosent av den opprinnelige verdi i 1976. I 1979 var kjøpekraften falt til 44 prosent av hva den var i 1969. Da kunne TR ikke lenger dekke sine forpliktelser.

Fabrikken kom i vanskeligheter i 1976. Den fikk hjelp fra det statlige Industrifondet. I 1977 kom to tidligere arbeiderpartistatsråder inn i styret angivelig for å bringe bedriften på fote. Det var få utenforstående som den gang var klar over at de vanskelighetene bedriften opplevde var skapt av fagbevegelsen og arbeider-partiregjeringen.

Industrifondet bidro til å forsterke vanskelighetene. Fondet satte urimelige betingelser for å gi lån og presset bedriften til å utvide virksomheten. Styret påsto på generalforsamlingen i 1978 at aksjekapitalen var gått tapt. Vebjørn Tandberg, bedriftens grunnlegger ville redegjøre for bedriftens skjulte verdier, men ble truet til å bevare taushet. Staten overtok aksjene og ble eeneier.

Etter at staten hadde etablert seg som eier ble Vebjørn Tandberg bedt om å holde seg vekk fra bedriftens område. Han begikk selvmord samme dag. Bedriften opplevde nå en opprivende tid med sterkt nedsatt produksjon. Nye mennesker som ikke kjente bedriften satt i styret. I desember 1978 gikk bedriften konkurs i statens eie.

Konkursbehandlingen viste at det ikke kunne være riktig som de to tidligere arbeiderpartistatsråder hadde påstått, at egenkapitalen var gått tapt. Tvert imot her var det snakk om en likviditetskrise, forårsaket av fallet i kronens kjøpekraft, et forhold som utelukkende skyldtes inflasjonspolitikken som Arbeiderpartiet og fagbevegelsen hadde slått inn på.

Alle kreditorer fikk dekket sine krav i konkursen. De fikk også 9 prosent rente p. a. på sine fordringer. Dertil ble det avsatt 52 millioner kroner for å dekke fremtidige pensjonsomkostninger. Denne gunstige utvikling skyldtes ikke bare at verdiene var tilstede, men også fornuftig plassering av boets midler, med opptil 16 prosent rente på bankinnskudd.

Admi

"Tandb
elektro
og pro
nasjon
ske fab
kjent o
som in
norsk e
sektore
produkt

I
pekt ut
Norge.
allerea
man m
av elek
automa
stand
arbeid
stadig
fleste
elektro
samfun

Tandb

A/S Ja
Radio
Radio
Salgse
Tandb
Tandb
OY Ta
Tandb
Tandb
Tandb
Tandb
Tandb
Tandb
Tandb

Tandberg Data Inc, USA.

1976

Svakt funderte utvidelser

Samtidig som Tandbergs Radiofabrikk tok spranget ut i verden, ble Vebjørn Tandberg lokket og til dels presset til å foreta store utvidelser hjemme i den tro at han ville få lån fra staten.

Jan Wessels radiofabrikk Radionette hadde de samme likviditetsproblemene som Tandberg. Her var Jens Chr. Hauge formann i styret. I 1972 var situasjonen vanskelig. Vebjørn Tandberg fikk en forespørsel fra industriminister Finn Lied, om han ville påta seg driften. Han svarte først nei. Men ombestemte seg senere.

I en samtale med Vebjørn Tandberg etter at samarbeidet med Radionette, var i gang, bebreidet jeg ham at han trakk Radionette inn i sitt selskap. Radionette var styrt av fagbevegelsen. Der hadde de en styringsform og en filosofi som var uforenlig med Tandbergs ledelsesstil.

"Radionette er styrt av LO. Hvorfor trekker du LO inn i din bedrift, de har alltid vært din motstander."

"Vi har fått en enestående goodwill ved å overta Radionette. Den var et problem for staten. Industriminister Finn Lied har allerede lovt oss lån så vi kan komme i gang med Skullerudprosjektet. Jeg kan regne med å få statlige støtte også i fremtiden. Det betyr mye å ha staten på vår side. Vi har jo heller ikke betalt noe for Radionette. Vi har bare skrevet ut noen aksjer til Jan Wessel."

Jan Wessel hadde 15 prosent av aksjene i det fusjonerte selskap og rett til å ha en mann i styret. Jens Chr. Hauge ble Jan Wessels representant. Hauge ville miste sin plass ved en mulig aksjeutvidelse som Jan Wessel neppe ville følge opp.

Planene om en fabrikk på Skullerud var blitt holdt tilbake fordi det var tvil om det var riktig å påta seg denne belastning. Nå når muligheten for lån var tilstede ble planene tatt opp på ny.

Finn Lieds løfter var imidlertid ikke å stole på. Da Vebjørn Tandberg i 1972 søkte Industrifondet om 20 millioner kroner for bygge Skullerudfabrikken var årets kvote oppbrukt. Han fikk lånet først i 1974. Da var markedssituasjonen ikke så gunstig.

Overtakelsen av Radionette og utbyggingen av Skullerud ga overbe-
manning. I desember 1976 hadde Radionette 536 - og Skullerudfabrikken 467

ansatte. 2
Skullerudfa

Fagfo

Vebjørn Ta
mot ham. F
gang Radio

Not

stokk tidlig

Utbygging

innflytting

lige marke

Særvilk

I 1976 stil

mai 1976

Industrifo

gikk ut av

Notodden

også at s

gjennom

ble avhol

Industrifo

No

ytterliger

pluss no

millioner

Betingel

langt ove

O

Notodde

fondet.

D

oppsto.

prosent

årlig. D

Hva g

Mens j

Tandbe

bølge,

ansatte. 2 Radionettefabrikken belastet Tandberg med ledelsespersonell. Skullerudfabrikken ga ikke det forventede overskudd.

Fagforeningen dominerte Radionette. Den var lite samarbeidsvillig. Da Vebjørn Tandberg ville besøke fabrikken ble det forberedt demonstrasjoner mot ham. Han fikk kjenskap til det og snudde på veien. Han besøkte aldri noen gang Radionette fabrikken.

Notoddenprosjektet ble planlagt i 1972. Det var i gang i mindre målestokk tidlig i 1973. I samarbeid med Notodden Industriselskap og Distriktenes Utbyggingsfond ble Høgåsanlegget på 8 500 kvadratmeter bygget ferdig med innflytting i 1977. Det skulle ha mellom 410 og 550 ansatte. På grunn av urolige markedsforhold var det ønskelig å forskyve disse planene.

Særvilkår for lån.

I 1976 stilte Industrifondet særvilkår for å innvilge lån. Således ble det den 10. mai 1976 innvilget ansvarlig lån på 10 millioner kroner på betingelse av at Industrifondet fikk rett til å oppnevne et styremedlem dersom Jens Chr. Hauge gikk ut av styret og ytterligere 10 millioner på betingelse av at virksomheten på Notodden ble bygget ut i samsvar med tidligere planer. Industrifondet krevde også at sekretariatet skulle holdes løpende informert om utviklingen bl.a. gjennom de periodiske skriftlige rapporter som sekretariatet hadde fastsatt. Det ble avholdt orienteringsmøter mellom ledelsen i Tandbergs Radiofabrikk og Industrifondets sekretariat. 3

Notoddenbedriften hadde på den tid 244 ansatte. 2 En økning med ytterligere 200 personer ville kreve 27 millioner kroner i økte omløpsmidler pluss noen millioner for produksjonsutstyr og opplæring, anslagsvis 32 millioner kroner. Tandbergs Radiofabrikk var i en presset situasjon. Betingelsene ble godtatt tiltross for at de senere ville utløse kapitalbehov som langt oversteg de bevilgede lån.

Overtakelsen av Radionette, Skullerudprosjektet og utvidelsen på Notodden krevde store kapitaltilskudd. TR var nå helt avhengig av Industrifondet.

Det var allikevel inflasjonen som ga det største bidrag til krisen som oppsto. Planleggingen og kapitalbehovet var basert på en prisstigning på 3 - 4 prosent som vi hadde hatt de siste 25 år. Etter 1970 steg prisene 7 - 8 prosent årlig. Det var en dobling av inflasjonsomkostningene.

Hva gjør du med inflasjonen?

Mens jeg skriver dette finner jeg et gammelt notat fra en samtale med Vebjørn Tandberg i 1973. Det var den gang uklart om inflasjonen var en kortvarig bølge, eller om den ville fortsette.

ER "Jeg har sett på regnskapet ditt, du trenger 30 millioner kroner hvert år for å erstatte det som blir tatt fra deg gjennom inflasjonen. Hvordan vil du skaffe disse pengene".

VT "Jeg ser inflasjonen som en utfordring. Det er vår oppgave å omstille oss etter de forutsetninger som foreligger. Inflasjonen kan vi ikke gjøre noe med. Den er det regjeringens oppgave å ta seg av. Vi kan løse vårt inflasjonsproblem ved å øke effektiviteten. Jeg forsøker å inspirere våre medarbeidere til å gjøre en ekstra innsats for å møte utfordringen. Dessuten tror jeg vi vil bli upåvirket av inflasjonen ved regelmessig å heve takstene på bygningene for derved å kunne øke lånene tilsvarende. Vi har muligheter for rimelige lån Det vi betaler og som kalles rente er å oppfatte som et avdrag som vi til og med får trekke fra inntekten. Vi har ikke noe valg. Å låne er løsningen".

ER "Jeg tror det å låne er en kortsiktig løsning. I 1971 da du fikk 37 millioner i ny aksjekapital fra publikum, utgjorde dette beløp det samme som du hadde tapt på inflasjonen de foregående 20 år. Den gang spurte jeg deg hva du ville gjøre neste gang du trengte ny aksjekapital for å erstatte det staten tar fra deg gjennom inflasjonen. Neste gang er ikke om 20 år, men kanskje om 5 år."

VT "Det med aksjekapitalen kan bli en vanskelighet. Det er jo staten som lager rammebetingelsene. De finner sikkert en løsning. Vi har mer enn 2000 ansatte. Det finnes ikke noe parti som kan ta den politiske belastningen det er å la 2000 personer bli arbeidsledige. Vi får håpe publikum etter hvert forstår hva som er i ferd med å skje og at vi får en ny regjering i 1977.

Apropos, hvordan har du selv tenkt å komme ut av de?. Du har jo de samme vanskelighetene."

ER "Jeg driver en personlig bedrift. Der går inntektskatten opp i 80 prosent for de inntektene som skal til for å tjene inn inflasjonen. Jeg vil ikke sette meg i gjeld. Å låne for å dekke tap kommer ikke på tale. Da risikerer jeg å miste hus og hjem hvis bedriften går overende. Om inflasjonen fortsetter vil jeg trappe ned virksomheten. Jeg har 12 medarbeidere i år, neste år blir det 11, året deretter 10. Da vil kapitalen som står bak hver enkelt arbeidsplass være uendret."

VT "Hva tror du det vil ende med?"

ER "Hvis ikke noe nytt støter til vil mine ansatte miste jobben. Tilslutt vil jeg bli igjen alene."

Det var med en u
Nedbyggingen av
notatet beskriver
mange andre. M
Arbeids-ledighet

En villedend

Vebjørn Tandber
Bergen, Arne Ki
for året 1974.

Inflasjonsberegning
1974 og er gjeng

Korreksjon etter

1	Resultat før e
2	Eliminering a
3	Anleggsmidde
4	Inflasjonstap
5	Gevinst på g
6	Resultat ifølg

Post 5, gevinst
millioner krone
Radiofabrikk
verdireduksjon
riktig. Det er
tilsvarende det
side, må for å
28,9 millioner
det ingen gevin

Historisk k

Når en bedrift
Varene bearbe
i salgsarbeid
kreditter. Når
denne syklus i

Det var med en underlig følelse jeg leste dette 20 år gamle nedstøvede notatet. Nedbyggingen av vår industri var i løpet av disse år gjennomført omtrent som notatet beskriver. Tandbergs Radiofabrikk var gått konkurs sammen med mange andre. Min egen bedrift var skrumpet inn til et enmannsforetak. Arbeids-ledigheten hadde steget fra 30 000 til oppunder 200 000.

En villedende beregning

Vebjørn Tandberg tok kontakt med daværende lektor ved Handelshøyskolen i Bergen, Arne Kinserdal, for å få beregnet inflasjonens virkning på fabrikkens resultat for året 1974.

Inflasjonsberegninger etter prisnivåmetoden ble gjennomført for regnskapsåret 1974 og er gjengitt i Tandberg Aksjonærnytt nr 7, våren 1975:

Korreksjon etter prisnivå metoden 1974 i millioner kroner

1	Resultat før ekstraordinær avskrivning	+ 9,0
2	Eliminering av gevinst på varebeholdning	- 10,3
3	Anleggsmidler forlite avskrevet	- 0,6
4	Inflasjonstap på pengemidler	- 21,7
5	Gevinst på gjeld	+ 28,9
6	Resultat ifølge prisnivå metoden	+ 5,3

4

Post 5, gevinst på gjeld forteller at kreditorer og långivere har tapt 28,9 millioner kroner i verdireduksjon av lån og kreditter som er ytet til Tandbergs Radiofabrikk gjennom året 1974. Prisnivåmetoden sier at denne verdireduksjonen er en gevinst for Tandbergs Radiofabrikk. Dette er ikke riktig. Det er staten, eller den som trykker pengene som får en gevinst tilsvarende det tap kreditorer og långivere lider. Tandbergs Radiofabrikk på sin side, må for å opprettholde realverdien av sine beholdninger øke gjelden med 28,9 millioner kroner, foruten at den må øke egenkapitalen tilsvarende. Da er det ingen gevinst på gjeld.

Historisk kost regnskapet under inflasjon

Når en bedrift produserer varer brukes omløpsmidlene til å kjøpe inn råvarer. Varene bearbeides, omløpsmidler går til lønnsutbetalinger. Ressurser settes inn i salgsarbeid og reklame. Når varene er solgt blir omløpsmidlerne bundet i kreditter. Når kundene har betalt er prosessen avsluttet. I radiobransjen varer denne syklus i ca tre kvart år på grunn av den korte salgsperioden om høsten.

Mens produksjonen foregår stiger prisene. Innkjøpet er gjort til gamle priser i første del av året og salget til nye høyere priser i siste halvdel av året. Tiltross for at kronens verdi ikke er den samme går de inn i beregningen. Dermed får regnskapet et tallmessig overskudd som utelukkende skyldes prisstigningen og størrelsen av omløpsmidlene. Dette tallmessige overskudd bidrar til lønnskrav. Det gir høyere inntektsskatter og det får oss til å tro at industrien går med rimelige overskudd.

Hvis vi ønsker å komme frem til resultatet av produksjonen må denne tallmessige gevinst trekkes fra..

Den beregnes ved å multiplisere de samlede omløpsmidlene med prisstigningsraten. Produksjonsresultatet for Tandbergs Radiofabrikk blir da:

År	Omløpsmidler	Inflasjonsrate %	Inflasjonstap	Resultat før ekstraordinære avskrivninger	Inflasjonskorrigert resultat
1971	132 289	5,88	- 7 779	5 773	- 2 005
1972	181 501	6,56	- 11 906	8 465	- 3 441
1973	279 808	9,47	- 26 497	17 918	- 8 573
1974	343 904	11,25	- 38 689	8 997	- 29 692
1975	395 345	9,33	- 36 885	- 4 347	- 41 232
1976	429 790	8,89	- 38 208	- 33 086	- 71 294
1977	394 664	9,47	- 37 347	- 124 760	- 162 134
1978	358 021	5,05	- 18 080		

Ved bruk av prisindekser er det nødvendig å undersøke om indeksen står i et rimelig forhold til den virkelige prisstigningen.

I 1977 ble det hos Tandberg utarbeidet en liste over de spesielle prisstigninger:

Salgspriser produkter, gjennomsnittlig stigning	8 %
Lønnskostnader inklusive økning i folketrygd avgiften,	11 %
Innkjøpspriser, komponenter	4 %
Andre kostnader,	10 %

5

I 1977 var konsumprisindeksen 9,47 prosent, hvilket er en brukbar gjennomsnitt for vår beregning.

Vebjørn Tandberg hadde store inntektsreserver som kunne vært brukt til å dekke inflasjonstapene om de hadde vært registrert og kjent. Det er ingen tvil om at

prisnivåmetode
avsetninger til

Tandbergs Ra
I 1000 kroner
Investert i anl
Utvikling av
Andre produk
Sum investeri

Hadde inflasj
reduere inve
Det ville bety
I 1975 l
sere delelage
ner. 6

Kapital
kreditter var
Under l

tisert. Selv
produksjons

Det er
og noen rull
på plass sar
Sølvsupere

i dag en h
boret i en d
var en he
kretskortet.
investering
loddess. Hv

Alle
liseringen
fremsynt a
av arbeids

Regjeri

I 1976 ha
på 42 år. I
De

prisnivåmetoden og den prestisje som omga den, var årsak til at nødvendige avsetninger til å dekke prisstigningtapene ikke ble foretatt.

Tandbergs Radiofabrikk, investeringer 1973 – 1977.

I 1000 kroner	1973	1974	1975	1976	1977
Investert i anlegg	39 550	38 450	12 817	15 026	17 785
Utvikling av data	3 532	5 876	7 118	8 300	8 300
Andre produkter	12 773	26 986	31 989	37 300	36 000
Sum investeringer	55 856	71 312	51 924	60 626	62 085

Hadde inflasjonstapene vært beregnet og blitt kjent, ville det være fullt mulig å redusere investeringene for å holde av en reserve til å dekke inflasjonstapene. Det ville bety oppsigelse av viktig personell.

I 1975 løste Tandbergs Radiofabrikk det økende kapitalbehov ved å redusere delelageret med 36 millioner kroner og varer i arbeid med 5 millioner kroner. 6

Kapital ble gjenvunnet ved at kredittiden til kunder ble kortet inn. Å gi kreditter var en del av salgsstrategien. Kort kredittid gir mindre salg.

Under hele inflasjonsperioden er arbeidet rasjonalisert og delvis automatisert. Selv om lønnskostnadene steg med 11 prosent i 1977, så hadde produksjonsomkostninger pr enhet en langt lavere stigning.

Det er et langt skritt fra den gang montøren hadde fem sjasisser foran seg og noen ruller med farget isolert koplestråd, klippet av et stykke og loddet det på plass sammen med komponentene med tinn og loddebolt. For å kople fem Sølvsupere fikk han den gang betalt for 15 timer. Til sammenlikning brukes det i dag en helautomatisk etsemaskin som fremstiller kretskortet. Hullene blir boret i en datastyrt bormaskin Noe av det siste som ble kjøpt inn før konkursen var en helautomatisk maskin til å montere komponenter i hullene på kretskortet. Den kostet 9 millioner kroner og det ble betalt 9 prosent investeringavgift for den. Tilslutt skal kretskortet med de påmonterte delene loddas. Hvor lang tid tar det? Fra to til fem sekunder.

Alle de nordiske radiofabrikker gjennomgikk denne prosess. Rasjonaliseringen av arbeidet ville ført en enorm overproduksjon. Det var derfor lite fremsynt av fagbevegelsen og Arbeiderpartiets ledere å påskynde en utvidelse av arbeidsstokken i denne situasjon. Fremtiden lå i nye andre produkter.

Regjering og fagbevegelse motarbeider Tandberg

I 1976 hadde Tandbergs Radiofabrikk sitt første bokholdermessige underskudd på 42 år. Det var på -33 millioner kroner.

De poster som bidro sterkest til underskuddet i 1976 var:

Inflasjons korrigert resultat
- 2 005
- 3 441
- 8 573
- 29 692
- 41 232
- 71 294
- 162 134

Devaluering av pundet, 9 millioner kroner.

Gå sakte aksjon på den LO-dominerte Radionette avdelingen, 8 millioner.

Prisstopp i IV kvartal, 5 millioner.

16,6 prosent lønnsøkning, 25 millioner kroner. 8

Tap på til sammen 38 millioner kroner skrev seg fra aktiviteter som sto under kontroll av fagbevegelse og regjering.

Industrifondet endrer taktikk

Etter svikt i salget de første måneder av 1977 var Tandbergs Radiofabrikk i likviditetsvanskeligheter. Det samme hadde store deler av norsk industri. Regjeringen oppfordret de næringsdrivende ikke å gå til oppsigelser under "dette kortvarige tilbakeslag". Såkalte likviditetslån ble tilbudt for å komme over den vanskelige perioden. Adm. direktør. Andreas Skogvold skriver:

"Det første møte med den daglige ledelse i Industrifondet følte vi som et slag i ansiktet. Industrifondet hadde hele tiden vært underrettet om utviklingen i bedriften og våre planer uten at det kom et ymt av kritikk overfor bedriftens ledelse, eller dens disposisjoner. Nå ble vi meddelt at Industrifondets engasjement allerede var for stort, at vi omgående måtte skjære ned på våre planer, og at Industrifondet ville stille til disposisjon konsulentassistanse som skulle gjennomgå våre økonomiske styrings og kontrollsystemer. Dette ble presentert som et diktat og var ikke gjenstand for diskusjon. Da vårt styremedlem Jens Chr. Hauge meddelte at likviditetslån ikke kunne komme på tale i vårt tilfelle, var det klart for bedriftsledelsen at det var skjedd en sterk endring i myndighetenes holdning til vår bedrift. Da det også kom til bedriftsledelsens kunnskap at industriminister Bjartmar Gjerde ikke ville at staten skulle yte flere midler til bedriften før eierforholdene ved bedriften var "normalisert", begynte jeg for alvor å se den politiske vinddreining." 9

Harde betingelser for lån

I brev datert den 11. og 30. mars 1977, krevde Industrifondet som vilkår for lånegaranti at:

"Tandbergs Radiofabrikks Fond må ha avgitt en sålydende skriftlig erklæring: Undertegnede Fondsleder, Tilsynsmann og Kontrollkomite, som i henhold til § 15 i statuttene for Tandbergs Radiofabrikks Fond har myndighet til å forandre disse, erklærer hermed at Fondet fraskriver seg de særrettigheter som er knyttet til aksje nr.1 – 5000 i vedtektene for Tandbergs Radiofabrikk A/S.

*Tandbergs
statutter forøvrig*

Videre ble det k
styreformann.

Kontrollkomitee
Johansen, rektor
Dommer Dag H
Direktør Onar C

Kontrollkomitee
tilføyelse. Den

Industrif
erklæringen va
betydning at d
avgitt erklæring

Det lå s
paragrafer å p
Fondets klient
uvanlige krav.

LO forman

Industrifondet
også fungerte

Tor Ha
øya. Han
Arbeiderforen
AOF i Telema
valgt til LO s
det lokale
sosialminister
tillitsverv i
Arbeider-par
Folkeferie, m
formann for

Inflasjon

Det er under
lønnskrav i
det vi kalle

Tandbergs Radiofabrikks Fond er innforstått med at innholdet i Fondets statutter forøvrig ikke lenger skal være retningsgivende for selskapet". 10

Videre ble det krevd at tidligere industriminister Finn Lied skulle velges som styreformann.

Kontrollkomitéen i Tandbergs Radiofabrikks Fond besto av: Professor Inge Johansen, rektor ved Norges Tekniske Høgskole.
Dommer Dag Havrevoll, Oslo byrett, og
Direktør Onar Onarheim, president i Norges Industriforbund.

Kontrollkomitéen undertegnet den etterspurte erklæring, men den gjorde en tilføyelse. Den henviste til Industrifondets vedtak den 11. mars 1977.

Industrifondet ba om å få en ny erklæring hvor det ikke kunne utledes at erklæringen var avgitt etter krav fra Industrifondet. 9 Det var åpenbart av betydning at det skulle se ut som om Tandbergs Radiofabrikks Fond hadde avgitt erklæringen frivillig og på eget initiativ.

Det lå selvsagt utenfor Industrifondets kompetanse og Fondets formålsparagrafer å påvirke eller stille krav om noen bestemt organisasjonsform hos Fondets klienter. Utenfor liggende hensyn må være årsaken til Industrifondets uvanlige krav.

LO formannen leder industrifondet

Industrifondet ble på den tid ledet av Tor Halvorsen som var formann og som også fungerte som Industrifondets sekretær.

Tor Halvorsen var utdannet rørlegger fra Norsk Hydros anlegg på Herøya. Han ble fastlønnet tillitsmann fra 1967, formann i Herøya Arbeiderforening frem til 1968, instruktør i Arbeidernes opplysnings Forbund AOF i Telemark,

valgt til LO sekretær, satt i to perioder i Skien bystyre, har også vært formann i det lokale Arbeiderparti. I 1973 ble han Miljøvernminister, i 1975 sosialminister. I 1976 var Halvorsen tilbake i LO. Han hadde en rekke tillitsverv i Arbeiderbevegelsen, en årrekke formann i AOF, medlem i Arbeiderpartiets sentralstyre, styremedlem i Arbeiderpressen og Norsk Folkeferie, medlem av hovedstyret for Folketrygden og for Norsk Jernverk, og formann for styret i Industrifondet, og formann i LO. 11

Inflasjonen trappes opp

Det er underlig at arbeiderbevegelsen som følge av LO-formannens betydelige lønnskrev i begynnelsen av 1970-årene, kom til å bli en viktig støttespiller for det vi kaller "kapitalkreftene" som arbeiderbevegelsen i prinsippet kjempet

imot, i det minste verbalt. For å skape varig inflasjon som bankene tjener stort på, er det nødvendig å øke pengemengden. Like viktig er det samtidig å skape behov for økningen i pengemengden, ellers vil ikke pengene bli tatt i bruk. Som nevnt fikk LO forbundet Jern og Metall 71 prosent lønnstillegg for sine medlemmer sammenlagt i de tre årene 1973, 1974 og 19765.. I årene forut var omsetningsavgiften hevet fra 12 prosent til 20 prosent i den mer omfattende merverdiavgiften. Dette ble etterfulgt av en forsert innføring av arbeidsgiveravgiften på 17 prosent av lønns- utbetalingen. Både merverdiavgiftsøkningen og innføring av arbeidsgiver-avgiften var i seg selv inflasjonsdrivende. Når LOs bastante lønnskrav kom på toppen, ble dette innledningen til en inflasjonsperiode som varte i 20 år. Den varte til arbeidsledigheten bremsset lønnskravene og økningen i pengemeng-ble trappet ned i begynnelsen av 1990-årene

Den inflasjonsdrivende politikk falt sammen med en ukontrollert kredit-tilgang gjennom det såkalte grå pengemarked. Dette førte til lønnsglidningen som Arbeidsgiverforeningen ikke hadde kontroll over. Skjulte utenlandske pengetil-førsler påvirket vår pengehusholdning. økningen av pengemengden kom delvis fra oljeutbyggingen i Nordsjøen, hvor lønningene ble betalt fra utlandet til norske arbeidstakere.

Motivene for at LO formannen Tor Halvorsens og statsminister Trygve Brattelis skulle endre Arbeidspartiets politikk var ukjent. Tor Halvorsen døde av kreft etter få år, også Trygve Bratteli gikk tidlig bort

Inflasjonen fra 1970 til 1990 ble innført og vedlikeholdt ganske målbevisst. Den har ført til industriell tilbakegang. Det ville være vanskelig å tro at Arbeiderpartiets ledere hadde som målsetninger å bygge ned vår industri hvis det ikke hadde vært for studiet av de tre bedriftene Skaalas Livbåtfabrikk, Birger Hatlebakks Moxy og Tandbergs Radiofabrikk .De ble alle tre angrepet direkte av Arbeiderpartiets byråkrater I rapporten om disse tre bedrifter ligger beviset for at norsk industri ble målbevisst bygget ned av fagbevegelsen og arbeiderpartiet.

Norsk elektronisk industri må samles

Under denne overskriften hadde nestformannen i Norsk Jern- og Metall-arbeiderforbund, Jan Balstad et innlegg i Arbeiderbladet den 16. mars 1977:

"Kreftene må samles innen norsk elektronikkindustri. Skal vi make å bygge opp et livskraftig alternativ til de multinasjonale gigantselskapene og samtidig trygge de tusen arbeidsplasser i denne industri her i landet, må det etableres et nært samarbeide mellom de norske bedriftene Jern og Metall ser med tilfredshet og interesse at Tandbergs Radiofabrikk, Elektrisk Bureau og Kongsberg Våpenfabrikk har funnet hverandre på samarbeidsplanet. Vårt

ønske er at de elektronikkbedriftene i et konsortium hv

Staten over

En unik situasjon i Tandbergs Radiofabrikk engasjerte sin

Det nye Finn Lied som var en h på Kjeller, som tidligere stat Kongsberg hemmelige tj 000 private Inger Nordby styret.

De nordis

Professor A utviklingen utgift i 1995

"Salora, Tandberg og Ol positivt tegn seevne. Hje Tandberg n 66% mens L Mot slutten opp i 37% egenkapital fra 1973 til både TR, L ikke er helt

Denne begynnelsen Arbeidsstok tivititet, koor arbeidskrav

ønske er at dette må utvikle seg videre til også å omfatte de andre og mindre elektronikkbedriftene. I forbundet ser vi fram til en norsk elektronikkenhet - et konsortium hvor staten er hovedaksjonær."

Staten overtar Tandbergs Radiofabrikk

En unik situasjon var oppstått. Regjeringen hadde skapt likviditetskrise i Tandbergs Radiofabrikk ved å gi næring til inflasjonspolitikken. Regjeringen engasjerte sine dyktigste menn for å "redde" bedriften.

Det nye styre besto av tidligere industriminister, arbeiderpartimannen Finn Lied som formann, kjent for sin deltagelse under opprettelsen av Statoil. Lied var en høyt sikkerhetsgradert leder av Forsvarets Forskningsinstitutt, FFI på Kjeller, som sto i nært samarbeid med USA. Jens Chr. Hauge, Milorgsjefen, tidligere statsråd i Arbeiderpartiet, tidligere styreformann i Statoil og i Kongsberg Våpenfabrikk og med mangesidige oppgaver innenfor de hemmelige tjenester, gründeren Vebjørn Tandberg, og representant for ca. 10 000 private aksjonærer Trond Wahl valgt av aksjonærene, Jakob Ronnes og Inger Nordbye valgt av de ansatte. Finn Lied og Jens Chr. Hauge dominerte styret.

De nordiske radiofabrikker

Professor Arnjot Strømme Svendsen ved Norges Handelshøyskole tar opp utviklingen i Skandinavia i boken "*Vebjørn Tandberg Triumf og Tragedie*" utgitt i 1995. Han skriver:

"Salora, Tandberg og Luxor begynte alle å føle problemene omkring 1973 - 75. Bang og Olufsen i 1974 - 75. For alle var eksportøkningen i årene forut et positivt tegn, men den ble feiltolket og tatt som et tegn på deres konkurranseevne. Hjemmemarkedet var og ble den økonomiske ryggraden for alle. Tandberg nådde høyeste eksportandel i 1972 med 75 %. Salora i 1976 med 66% mens B & O kom opp in 52% i 1970 - 71 hvor den ble liggende noen år. Mot slutten av 1970-årene steg den til både 60 og 70 %. Luxor kom plutselig opp i 37% i 1977, men det var unntak. Ser man på fortjenesten i prosent av egenkapitalen, finner vi at den sank raskt både for Tandberg, Luxor og B&O fra 1973 til 1975. For B&O bedret den seg i 1977, mens fortsatte nedover for både TR, Luxor og Salora. Disse tall er hentet fra de offisielle regnskaper som ikke er helt kommensurable eller helt pålitelige.

Denne kjempemessige satsingen på å utvide produksjonskapasiteten i begynnelsen av 1970-årene ble mer eller mindre skjebnesvangre for alle fire. Arbeidsstokkens sterke utvidelse stilte store krav til opplæring, arbeidsproduktivitet, koordinering og styring. Utvidelsene skj edde på en tid med knapphet på arbeidskraft i samfunnet. Negative driftsresultater dukket opp i midten av

1970-årene etter flere magre år, først for T R og B&O omkring 1974 – 75, for Salora fra og med 1976 og for Luxor fra og med 1978. Måten å akkreditere utgifter på gjør det ikke bare vanskelig å jevnføre de fire bedriftene med hverandre, men også å fastslå når driftsresultatet går i minus. Nesten alle arbeidet med dårlig likviditet og svak soliditet. Flere av dem måtte gå til betydelig utvidelse av aksjekapitalen, endog flere ganger. Bare B&O klarte å overleve som eget selskap, skjønt der også måtte reorganiseres etter en alvorlig krise hvorved Philips Consumer Electronics i Nederland i 1990 gikk inn i selskapet med en kapital på 342 mill. danske kroner og fikk en viktig eierandel". 12

Kamp om de skjulte verdier

Styrets oppgave var å finne dekning for tapet i 1976 på -33 millioner kroner. På styremøte den 15. mai 1977 la Vebjørn Tandberg frem takstrapport datert den 10. mai 1977, hvor bygninger og tomter taksert til en substansverdi på 207 millioner kroner og en antatt realisasjonsverdi på 163 millioner kroner. Forsikringsverdien for de samlede anleggsmidler var 351,4 millioner kroner. Disse verdier var bokført med 34 millioner kroner. 13 Det var således en betydelig forskjell mellom bokført og virkelig verdi.

Tandberg ville med bakgrunn i takstene skrive opp verdien av bygningene med 100 millioner kroner. Styreformannen Finn Lied og styremedlem Jens Chr. Hauge ba om at forslaget ble trukket tilbake. Begge uttalte at de ville stemme imot dersom forslaget ble satt under avstemning. Hauge uttalte at han ikke ville sitte i styret dersom forslaget ble vedtatt.

Vebjørn Tandberg trakk tilbake forslaget, men førte til protokolls at han gjorde det fordi Hauge ellers ville gå ut av styret.

På generalforsamlingen den 28. juni 1977 ble aksjekapitalen skrevet ned fra 46,5 millioner kroner til 18,5 millioner kroner. 14 Nedskrivningen virket negativt på salget.

På styremøte 12. august 1977 var det forventet et underskudd på 56 millioner kroner inneværende år. Styret mente nå at hele aksjekapitalen var gått tapt, men ønsket heller ikke denne gang å skrive opp anleggsverdiene for å vise bedriftens skjulte reserver. 15

En frimurer som sekretær

I den travle tid som fulgte foreslo Jens Chr. Hauge å ansette advokat Kenworthy som sekretær for styret. Kenworthy tilhørte som nevnt tidligere frimureriet hvor han hadde V/VI grad i losje nr. 12.

Vebjørn

Styret vedto
hvor Staten

Strid

sa han vill
dramatisk s
berg ytret s
fra styret. I
at bedrifter

På g

partemente

Stortinget.

nærene. Et

109 460 0

en tenkt k

etter at al

aksjonære

bedriften

Tor Halv

støtte så l

var nå bli

Alt er s

Åge Lerb

sto Vebj

regnskap

Hauge, p

forslag ti

For

kroner.

Jeg så

regnskap

kostnad

undersk

med 10

ble gjer

Oppskri

Vebjørn Tandberg ble presset

Styret vedtok å innkalle til ekstraordinær generalforsamling den 5. januar 1978 hvor Statens refinansieringsplan skulle vedtas.

Striden om oppskrivning av eiendommene raste på ny. Vebjørn Tandberg sa han ville opplyse generalforsamlingen om bedriftens skjulte verdier. På et dramatisk styremøte gjorde Jens Chr. Hauge det klart at dersom Vebjørn Tandberg ytret seg om de skjulte verdier på generalforsamlingen ville han trekke seg fra styret. Industrifondet ville da trekke lånene tilbake påsto han, med den følge at bedriften omgående ville være konkurs.

På generalforsamlingen den 5. januar ble det vedtatt å godta industridepartementets plan for refinansiering. Den 16. mars ble planen godtatt av Stortinget. Den 29. mars 1978 ble siste generalforsamling for de private aksjonærene. Et foreløpige regnskap som ble lagt frem viste et underskudd 1977 på -109 460 000 og en underbalanse på -90 407 000. I Innkallelsen var det satt opp en tenkt konkursavvikling som viste en underbalanse på -100 000 000 kroner etter at alle verdier var realisert. På grunnlag av disse opplysninger vedtok aksjonærene å fraskrive seg sine aksjers verdi for som det ble sagt, å redde bedriften fra konkurs.

Tor Halvorsen i Industrifondet skal ha uttalt at Fondet ikke var villig til å gi støtte så lenge de gamle private aksjene var gyldige. Han fikk sin vilje. Staten var nå blitt eiere av Tandbergs Radiofabrikk.

Alt er skrevet det er bare å lese

Åge Lerbæk som var vaktmester ga meg nøkkel til administrasjonsboligen. Der sto Vebjørn Tandbergs skrivebord urørt og ryddig. På bordet lå årsberetning og regnskap for 1977 og en tykk konvolutt fra høyesterettsadvokat Jens Chr. Hauge, poststemplet Solli Plass 11. april 1978. Konvolutten inneholdt Hauges forslag til styrets beretning og regnskap for 1977.

Forslaget til regnskap viste et underskudd på -109 460 000 kroner.

Jeg så igjennom det trykte offisielle regnskapet. På side 10, i resultatregnskapet var en post ringet inn med rød penn: Den het andre ekstraordinære kostnader. Den var på 9 706 000 kroner. Driftsregnskapet her viste et underskudd på -124 861 000 kroner. Anleggsmidler, bygninger, var skrevet opp med 100 000 000 kroner. Det Vebjørn Tandberg hadde kjempet for et helt år ble gjennomført få dager etter at de private aksjonærene var satt utenfor. Oppskrivningen på 100 millioner kroner ble bokført med 45 300 000 kroner

Gravdal tilhører frimureriet. Han var inisiert i losje nr.8. I dag har han den X grad.

Radionettebygningen ble solgt for 40 000 000 kroner etter at den hadde stått ledig i mer enn to år. Den utgjorde 20 prosent av Tandbergs Radiofabrikks samlede bygningsmasse.

Alt var nytt

Det nye styret som tiltrådte den 1. april 1978 var rekruttert fra forskjellige norske industribedrifter. Noe av det første det nye styre foretok seg var å undertegne årsberetning og regnskap for 1977, det år Liedstyret bar ansvaret for.

De nye styremedlemmene var vel dyktige på sine egne fagområder, men det var ingen som hadde det intime kjennskap og den innlevelse som var nødvendig for å overskue den hurtige og omfattende utvikling som skjedde innenfor elektronikk og data på denne tid. Ingen hadde kreativ evne på dette område som var nødvendig for å kunne ta fornuftige beslutning om hvilke nyutviklede ideer og hvilken innovasjon som kunne skapes om til salgbare produkter. Alle var ferske og nyutnevnte i sine stillinger. Det var ingen kontinuitet. Innen styret var det ingen forbindelse med fortiden, med unntak av de ansattes representanter som trakk seg etter kort tid. Noe liknende gjorde seg gjeldende for administrasjonen.

Men de hadde jo Vebjørn Tandberg. Han gav uttrykk for at han hadde full tillit til det nye styret. Han fyllte 74 år til høsten og hadde ikke klart å peke ut en etterfølger. I prinsippet var et statlig overtakelse ikke det verste. Han fortsatte å gå sine runder i fabrikkene. Han var i besiddelse av den kreative evne og de kunnskaper de nye ledere ennå ikke hadde ervervet. Han var frisk og rask og var en nøkkelperson i en overgangsperiode. Med den erfaring han hadde kom han også med kritikk. Det virket forstyrrende på den nye administrasjonen ble det sagt. Den 30. august 1978 fikk Vebjørn Tandberg overlevert et brev fra administrerende direktør. I brevet ble han kritisert for å ha kommet med kritikk. Brevet sluttet slik:

"Jeg håper du som bedriftens stifter har forståelse for at det er i bedriftens interesse at du slutter med dine bedriftsbesøk".

Det sies at han ble grå i ansiktet mens han leste brevet. Han snudde seg og gikk. Ingen så ham i live etter dette.

Samarbeidet går i oppløsning

Selv mordet ga sjokkbølger gjennom bedriften. Den uro som oppstod lammet produksjonen nettopp på den tid alle krefter skulle rettes mot høstens

leveranser. Det gode arbeidsmiljø Vebjørn Tandberg hadde skapt ble borte, ikke minst fordi de ansatte var blitt presset til å avvikle Personal-Unionen, fabrikkens egen fagorganisasjon, og gå inn i Landsorganisasjonen. Det var nødvendig å slutte seg til et større fellesskap ble det sagt. I LO var det nye og ukjente arbeidsformer. Det ble brytninger mellom de ansatte og de nye ledere. De tillitsvalgte gikk til styret og ba om at tre ledere måtte bli fjernet fra sine stillinger.

På styremøte den 13. september ble uroen i bedriften tatt opp. Tillitsmennene hadde hatt møter med Landsorganisasjonen og med industriministeren. Det endte med at styret erklærte sin tillit til administrasjonen. Et styremedlem valgt av de ansatte ville ikke slutte seg til denne tillitserklæring. Han ville heller ikke angi grunnen for sitt standpunkt. 18)

Det gamle som hadde fungert i 45 år uten en arbeidskonflikt var i oppløsning. Alle stridigheter gikk ut over produksjonen.

Konkurs i statens eie

Økonomien forverret seg raskt. Situasjonen krevde radikale endringer. Bedriftsforsamlingen som hadde beslutningsmyndigheten i saker som var viktige for bedriften besto av adm. direktør for Kongsberg Våpenfabrikk, adm. direktør for Elektrisk Bureau og kjente arbeiderparti- og fagforeningsstørrelser som nestformann i jern og Metall Jan Balstad, statssekretær Kari Gjestebø, fylkesmann Sverre Pettersen som var formann, med flere, foruten de ansattes representanter. De vedtok med 9 mot 2 stemmer at alle avdelinger, også de ulønn- somme skulle fortsette.

Kreditkassen som var hovedbanken må ha tenkt at nå har de lekt lenge nok. Den svarte med å sperre kassakreditten og tiltre forlagspann. Da var det slutt. Den 13. desember 1978 vedtok generalforsamlingen å melde oppbud. Samme dag vedtok styret å kaste kortene. Neste dag, den 14. desember 1978, var Tandbergs Radiofabrikk konkurs.

Konkursen i Tandbergs Radiofabrikk A/S i Oslo og i Tandberg Radionette A/S i Bærum, ble til sammen den største konkurs Norge inntil da hadde hatt. Det ble to konkurser. Det kom for dagen at fusjonen mellom de to bedrifter aldri var blitt gjennomført. LO hadde motsatt seg det fordi de i så fall ville blitt nedstemt av Personal-Unionen.

Etter 4 år kunne de to bobestyrere legge frem sine rapporter.

Bostyrets innberetning

Bobestyrer h. r. adv. Frederik M. Bugge sier i sin rapport til Oslo Skifterett at boets likviditetsbeholdning pr 1. mars 1985 etter utbetaling av 100 prosent

dividende er ber...
da oppstår inneb...
debitor, eieren,
innehaver av Tan...

En slik tillit...
handlingen ikke...
i forhold til o...
kreditorenes mo...
overskudds-mas...
være påregnelig

Bobestyrere

"Vi er ofte blitt...
om Tandbergk...
håpløst insolven...
å oppdrive og j...
ville ikke gitt re...

Bobestyrer i Ta...
situasjon som h...
41 063 070,90

Ingen dom

Bostyrets beret...
Berg Jacobsen...
konkurs:

- ** Delvis tekt...
- * Svekket kv...
- * Mange var...
- * Høye faste...
- * Overkapas...

Det synes å...
nistrasjon og...
ovennevnte va...
var imidlertid

- * Svekket li...
- * Uegnet or...
- * Utilstrekke...

dividende er beregnet til 71,8 millioner... Den konkursrettslige situasjon som da oppstår innebærer at overskuddsmassen skal tilbakeleveres (ekstraderes) til debitor, eieren, i dette tilfelle Den norske Stat v/Industridepartementet som innehaver av Tandbergs Radiofabrikk A/Ss samtlige aksjer.

En slik tilbakebetaling vil kunne medføre at krav som under konkursbehandlingen ikke er blitt godkjent som dividendeberettiget kan gjøres gjeldende i forhold til det ekstraderte boet. Slike krav vil hovedsakelig utgjøre kreditorenes morarente krav påløpt i løpet av konkursbehandlingsperioden. Da overskuddsmassen ikke er tilstrekkelig til å dekke slike krav vil en ny konkurs være påregnelig.

Bobestyreren skriver:

"Vi er ofte blitt spurt under bobehandlingen, både fra media og fra annet hold, om Tandbergkonkursen var nødvendig. Svaret er ja: Bedriften var på ny håpløst insolvent i november/desember 1978. Nye likvider og kreditter var ikke å oppdrive og frigjøring av nye likvider gjennom realisasjon av bedriftsaktiva ville ikke gitt resultater hurtig nok." 19

Bobestyrer i Tandberg Radionette A/S, h. r. adv. Jonas W. Myhre var i samme situasjon som h. r. adv. Bugge. Konkursboet fikk et overskudd på kroner 41 063 070,90 etter at samtlige kreditorer hadde fått 100 prosent dividende. 20

Ingen dominerende årsak funnet

Bostyrets beretning av 8. februar 1982 er ført i pennen av boets revisor Finn Berg Jacobsen. Han nevner en rekke årsaker til at Tandbergs Radiofabrikk gikk konkurs:

- * Delvis teknologisk foreldede produkter innen forbrukerelektronikk.
- * Svekket kvalitet.
- * Mange varianter, høy produktkost.
- * Høye faste kostnader, svekket marked.
- * Overkapasitet og dårlig produktivitet,

Det synes å fremgå av det foreliggende kildemateriale at bedriftens administrasjon og styrende organer rundt midten av 1970-tallet ble klar over de ovennevnte vanskeligheter. Manøvreringsevnen og reaksjonsmulighetene var imidlertid blitt betydelig redusert som følge av bl. a.:

- * Svekket likviditet og kredittverdighet.
- * Uegnet organisasjon, vanskelige samarbeidsforhold.
- * Utilstrekkelig planleggingssystem og upålitelig budsjettering.

Konklusjon: Etter vår oppfatning ligger årsakene til konkursen på mange felter og går tildels langt tilbake i tid. Bostyret vil imidlertid peke på tre forhold som kanskje har vært særlig utslagsgivende:

- * Mangel på strategisk helhetsplan.
- * Endrede rammebetingelser.
- * Overoptimistiske budsjetter.

Avsluttende bemerkninger:

^a Det er et komplisert sett av faktorer - ytre som indre som har ført TR til konkurs.

^a At det ikke foreligger grunnlag for å dra skyldneren til kriminelt ansvar, slik det heter i konkursloven § 31. Det foreligger ingen omstendigheter som tilsier

at beretningen skal tilstilles påtalemyndigheten, og dette er ikke gjort,"
Så langt bostyrets rapport.

Hva er dette !!

Hvorfor er inflasjonens virkninger ikke trukket frem? Mener statsautorisert revisor Finn Berg Jacobsen at inflasjonen ikke har hatt noen som helst betydning for Tandbergkonkursen? Mener han at det er uten enhver betydning for økonomien at kronen mister fra 5 – 10 prosent av sin kjøpekraft hvert år? I løpet av seks år før konkursen, mistet kronen halvparten av sin kjøpekraft. Inflasjonen var uten tvil den altoverskyggende årsak til Tandbergs Radiofabrikk og at hundrevis av andre bedrifter gikk overende. Prisstigningen var skapt av fagbevegelsen og Arbeiderpartiet. Skal dette forbli en hemmelighet?

Finn Berg Jacobsen var norsk leder av det amerikanske revisjonsselskapet Arthur F. Andersen som hadde 90 000 ansatte, derav 600 ansatte i Norge. I 1970-årene var Finn Berg Jacobsen også formann i Norske Finansanalytikerens Forening. I hans formannstid utga foreningen en liten trykksak, en orientering om hvordan man skulle inflasjonskorrigere et regnskap ved hjelp av den såkalte prisnivåmetoden. Så vel det prisnivåkorrigerte regnskap som historisk kost regnekapet viser som jeg har vist tidligere høyere inntekt en den bedriften virkelig har, når vi har prisstigning. Det fører til at noen bedrifter erstatter det ikke bokførte inflasjonstapet med lån. Over tid kan gjelden få betydelig omfang, samtidig som ledelsen blir pålagt å skape overskudd, slik som det hendte i Enronskandelen i USA. Under ledelse av den amerikanske del av Arthur F. Andersen selskapet, ble gjelden overført til

selskap som ble
og den skjulte g

Da bob
forpliktelse. S
valgte Arthur F.

De fire
verdensomspen
som skal holde
overtok de fle
Pricewaterhous
i 140 land, har
ikke disse selsk

Tilknytningen
revisjon og be
toneangivende

Revisors ra
Norges offentl
rammevilkår. H

*"Revisors ua
grunnpilarene
gighet må veie
av revisors fo
begrep og be
habilitet som
virkning, tilfr
tilknytning til
går imidlertid
uavhengig ov
integritet" 22*

Det er innlys
skaper inflasj
virkninger sk
ønske. Norge
være interes
forekommer.
virkninger sy

selskap som ble opprettet med dette for øyet. Stadig nye selskap ble opprettet og den skjulte gjelden steg. Det var ingen vei tilbake

Da boblen sprakk var selskapet ikke i stand til å svare for sine forpliktelser. Som de fleste vet velges revisor av generalforsamlingen. Ingen valgte Arthur F. Andersen. Ingen kunne nå hindre at selskapet ble oppløst.

De fire store amerikanske revisjons- og rådgivningsselskap danner en verdensomspennende organisasjon hvor inflasjon er et økonomisk virkemiddel som skal holdes skjult. Det er innlysende at selskapene Ernst & Young som overtok de fleste Arthur F. Andersen ansatte etter kollapsen, KPMG, Pricewaterhouse Cooper og Deloitte, med til sammen mer enn 400 000 ansatte i 140 land, har den samme svakheter som Arthur F. Andersen hadde. Heller ikke disse selskap tar opp virkningen av inflasjonen på bedriftene.

Tilknytningen til USA skjer ved at det utarbeides felles retningslinjer for revisjon og bedriftsrådgivning. Gjennom disse disse retningslinjene forsøker de toneangivende i USA å styre hele verdens produksjon og handel.

Revisors rammevilkår

Norges offentlige utredninger, NOU 1997 9 – kapittel 8 omhandler revisors rammevilkår. Her sies det i innledningen:

“Revisors uavhengighet, objektivitet og faglige integritet betraktes som grunnpilarene i vårt revisjonsinstitutt. Det er enighet om at kravene til uavhengighet må veie tungt både ved utformingen av regelverket og ved vurderingen av revisors forhold. I diskusjonen om revisors uavhengighet brukes ofte dette begrep og begrepet habilitet om hverandre. I juridisk terminologi brukes habilitet som et uttrykk for at den som skal utføre en handling med rettslig virkning, tilfredsstiller de krav loven setter om at vedkommende ikke skal ha tilknytning til den sak eller person handlingen gjelder. Uavhengighetsbegrepet går imidlertid videre: Det omfatter også det forhold at revisor fremstår som uavhengig overfor utenverdene. og glir over i forhold som er knyttet til faglig integritet” 22

Det er innlysende at USA som sprer sine dollar over hele verden og derved skaper inflasjon i de fleste land, ikke er interessert i at inflasjonens negative virkninger skal komme tilsyne. USA bygger sitt bokholderisystem ut fra dette ønske. Norge har en liten økonomi som lett kan påvirkes fra utlandet. Vi vil være interessert i å registrere, og motvirke inflasjonstapene der hvor de forekommer. Vi på vår side bør derfor beregne tapene og gjøre inflasjonens virkninger synbare..

Statens ansvar

Til sammen fikk de to Tandbergkonkursene et samlet overskudd på 112,8 millioner kroner etter at alle kreditorer hadde fått utbetalt det de hadde til gode og pensjonistene hadde fått avsatt 52 millioner kroner til utbetaling. Dette er en indikasjon på at hele aksjekapitalen på 46,5 millioner kroner var tilstede i januar 1978 og at en konkurs på dette tidspunkt ville gitt også aksjonærene full dekning. Statens menn Finn Lied og Jens Chr. Hauge har i såfall pådratt aksjonærene tap ved å øve utilbørlig press på Vebjørn Tandberg og nekte ham å tale fritt på generalforsamlingen. De har villedet generalforsamlingen til å tro at aksjeverdien var gått tapt.

Om det ansvar staten kan pådra seg overfor kreditorer skriver Regjerings-advokatembetet v/ h. r. adv. Sverre Østensvik til industriminister Olav Haukvik den 14. desember 1978:

"Det ble reist spørsmål om staten kunne bli påført erstatningsansvar der- som en redningsaksjon med tilførsel av ny kapital fra Staten til A/S Tandberg ikke fører frem og kreditorene ved en senere konkurs får en dårligere dividende enn de ville oppnådd dersom selskapet straks var begjært konkurs.

Jeg svarte til dette at erstatningsansvar kunne oppstå hvis staten iverksatte en redningsaksjon som ikke var tilstrekkelig fundert, og det man oppnådde bare var å forsinke en konkurs åpning med ytterligere tap til følge for kreditorene". 21

Liedstyret politianmeldes

Den 13. september 1978 kontaktet jeg Eidsivating statsadvokatembete med krav om gransking av forholdene omkring statens overtakelse av Tandbergs Radiofabrikk. Jeg mente det var begått straffbare handlinger.

Statsadvokat Anstein Gjengesdal avviste kravet den 25. september 1978. Han påsto at det fremlagte materiale ikke hadde den nødvendige beviskraft. Anmeldelsen kom i retur. Den 11. februar 1980 krevde jeg på ny gransking. Med kravet fulgte en 109 siders redegjørelse for de forhold jeg antok var straffbare.

Den 26. oktober 1981 kom melding fra Oslo Politikammer ved daværende politiadjutant Tor-Aksel Busch om at sak nr.7288/80 var blitt henlagt den 22. oktober 1981 av Eidsivating statsadvokatembeter etter bevisets stilling uten etterforskning.

Anmeldelsene var rettet mot Tandbergs Radiofabrikks styre, først og fremst mot Jens Chr. Hauge som presset Vebjørn Tandberg ikke å tale på generalfor-

samlingen. H
mot Tandber

Det var en
utnyttet den
foregående k

Krav
styringsrett,
område. En
at Tandberg
spekulasjon
en lovlig ret

Bak
partiets og
gjennomfør
Tandberg, r

En pion

Det finnes
det musikl
lydgjengiv
høytaler b
slutten av
høytalere
i 1960-åre
. Vel
menneske

Tandb

Tandberg
hender. S
er et av
stor som
sies at d
hverand
markeds
innbrakt

Tandber
apparat
seg på

samlingen. Hauge pekte seg ut som hovedmannen bak det antatte bedrageriet mot Tandbergaksjonærene.

Det var en klar forbindelse mellom de som skapte inflasjonen og de som utnyttet den til å bemektige seg de tre bedrifter jeg har trukket frem i de foregående kapitler

Kravet om at Tandberg Radiofabrikks fond måtte fraskrive seg sin styringsrett, var åpenbart ulovlig og lå utenfor Industrifondets kompetanseområde. En oppløsning av Tandberg Radiofabrikks Fond, ville over tid føre til at Tandbergs Radiofabrikks aksjer ville kunne kjøpes og selges og bli et spekulasjonsobjekt. Å beslutte at aksjene i en bedrift ikke skal kunne selges er en lovlig rettighet.

Bak Tandbergkonkursen ligger et intimt samarbeide mellom Arbeiderpartiets og LOs toppledere. Til sammen har dette samarbeide ført til et gjennomført skadeverk med mange ledd, ikke bare rettet mot Vebjørn Tandberg, men mot Norsk industri og den norske velstand.

En pioner på lydgjengivelse

Det finnes neppe noen enkeltperson som har gjort en større innsats til beste for det musikkelskende publikum enn Vebjørn Tandberg. Han var en pioner på lydgjengivelsens område. Det teoretiske grunnlag for den elektro-dynamiske høyttaler ble utviklet hos professor Holstmark på Norges Tekniske Høyskole i slutten av 1920-årene. Dette arbeid danner grunnlaget for konstruksjonen av høyttaleren og senere HiFi-anleggene. Den analoge båndspilleren som ble laget i 1960-årene er fremdeles på topp når det gjelder lyd kvalitet.

Vebjørn Tandbergs evne til å velge medarbeidere og å kommunisere med mennesker har gjort fremgangen mulig.

Tandberg-navnet lever videre

Tandbergs produkter går videre. Bedriften ble etter konkursen spredt på mange hender. Siemens overtok Data-avdelingen. Streameren, en datalag-ringsenhet, er et av de produkter som ble påbegynt i 1970-årene. Tandberg MLR1 er så stor som en liten bok. Den har en lagringskapasitet på 13 til 26 gigabytes. Det sies at den kan lagre teksten på en antall A4 ark som når de blir lagt oppå hverandre vil nå en høyde på 300 meter. Tandberg Data ASA hadde i 1998 en markedsandel på verdensbasis på 40 prosent. Salget av dette ene produkt innbrakte dette år 900 000 000 kroner.

Tandberg ASA, har konsentrert seg om videokonferanse enheter. Med disse apparatene er det mulig å holde konferanser mellom mennesker som befinner seg på forskjellige steder i verden, som om de skulle være i samme rom.

Børsverdien på Tandberg ASA har steget til 11 milliarder kroner sommeren år 2002..

Avskjedsmøtet

Det var en av de første dager i august 1978. Vi satt i svømmehallen og lot oss fascinere av spillet i bassenget. Vi nøt roen den store hallen ga. Av og til var det best når ingen sa noe. Representasjonsboligen ga ro til ettertanke og inspirasjon.

Vebjørn var spirituell og i strålende humør. Vi snakket om gamle dager, om ting vi hadde opplevd sammen. Om dengang han kom til det lille verkstedet jeg hadde i en bakgård på Grünerløkka og ba meg med på skitur på fjellet i påsken. Han hadde bestilt fly hos Widerøe. Det kostet 400 kroner fra Maridals-vannet til Nystuen. Slike summer ville jeg ikke være med å betale. For å dekke over min svake økonomi sa jeg: *"Til vanlig har jeg bra med penger, men akkurat nå er det dårlig, så hvis du vil legge ut for resten av turen så skal jeg føre regnskap og betale deg nå tidene blir bedre"*. Noen måneder senere fikk han oppgjør. Jeg tror det var 170 kroner.

Vi hadde begynt å kjøpe gaver på våre eldre dager enda vi var enige om at gaver var til liten nytte og ofte bortkastede penger. I 1976 hadde han kjøpt 10 batterimottagere på fabrikken for å gi til sine venner. Jeg fikk en av dem. lagersjef Åge Lerbæk som også hadde fått et apparat, fortalte at Vebjørn hadde tatt av pensjonen sin og betalt funksjonærpris for apparatene. Han var stolt av det lille bærbare mottageren.

"Det er den beste batterimottageren vi noen gang har laget", fortalte han, *"den skulle ha kostet 1 800 kroner, men på grunn av konkurransen måtte vi selge den for 1 200. Den skal ut av produksjon"*.

Med tiden var han blitt interessert i musikk. Til å begynne med var han mest opptatt av klang og dynamikk. Slagverk var bra, all musikkutøvelse begynner jo med trommer. For ham var slagverk en utfordring fordi det var så vanskelig å gjengi. Det inneholdt store styrkeforskjeller og både ekstremt lave og de høyeste frekvenser.

Jeg tror ikke det var bortkastede penger da jeg kjøpte en mappe Beethoven klaversonater til ham til jul. Det var den første gave han fikk. Det skulle vise seg å bli den siste. De sonater han likte best spilte han over over fra 33 plater til bånd.

Nå fylte vi rommet med Beethoven. Svømmehallen var det mest avanserte lydstudio som kunne tenkes.

Det var godt å se at han hadde tatt seg opp etter påkjenningene et halvt år tidligere og at han nå var som før, selv om det virket litt overdrevet. Vi kunne

ikke unngå å sn
med å si at den s

"Nei", sa han,
komplisert og fo
falt på ham så g

"Men, aksjelove

"Nei, det er de

"Har du noe be

"Ja, det står sk

Vi svømte noe
tilstede. Det va

"Men, Finn Li
"Finn Lied er
løper i feil ret

Han behøvde
Dyranut på H

Vi var
oberstløytnar
radiolink-sys
til Dyranut
tragedien. E
Lederreinen
Ingen så fa
instinkt, å fe

"Du har jo
angår deg le

"Jeg skal f
betatt av en
han la i en

"Jeg forlan

ikke unngå å snakke om det som hadde hendt. Jeg begynte litt provoserende med å si at den statlige overtakelsen, det var vel noe Hauge hadde fått i stand?

"Nei", sa han, "Dette kunne ikke Hauge klare alene, dertil var det altfor komplisert og for mange involvert. Det eneste vi kan si om Hauge er at når det falt på ham så gjorde han sin del av arbeidet".

"Men, aksjelovens bestemmelser, de er vel fulgt."

"Nei, det er de ikke. Aksjeloven er brutt på flere punkter".

"Har du noe bevis for det?"

"Ja, det står skrevet alt sammen. Det er bare å lese."

Vi svømte noen runder i bassenget. Han passet alltid på å svømme når noen var tilstede. Det var vel en risiko å bade alene.

"Men, Finn Lied, hvilken rolle spilte han".

"Finn Lied er en uhyre intelligent person og en leder type. Når en slik person løper i feil retning og alle følger etter går det galt".

Han behøvde ikke å si mer. Vi tenkte begge på en hendelse i nærheten av Dyranut på Hardangervidda.

Vi var på en av våre påske skiturer. På Haukeliseter traff vi oberstløytnant Arnold Rørholdt i Forsvaret. Han var i gang med å bygge ut radiolink-systemet som gikk mellom de høyeste fjelltoppene. Vi ble med opp til Dyranut for å se hvordan stasjonen ble bygget. Der fikk vi høre om tragedien. En rensdyrflokk på 200 dyr var blitt skremt av ett eller annet. Lederreinen satte avgårde, de andre fulgte blindt etter. Det bar utfor et stup. Ingen så faren. Ingen hadde noen selvstendig reaksjon. De hadde bare ett instinkt, å følge lederen. Der lå de alle lemlestet under fjellhammeren.

"Du har jo ingen reaksjon på det som har hendt. Det virker som om det ikke angår deg lenger. Jeg ville vært rasende og slått rundt meg".

"Jeg skal fortelle en historie. En ung mann som levde for 3000 år siden ble betatt av en kvinne. Hver gang han besøkte henne hadde han med en gave som han la i en kiste.

"Jeg forlanger ingenting. Ta med gaver bare hvis du har lyst",

sa hun. Den unge mannen ga bort alt han eide. Tilslutt hadde han ikke mer. Da sa hun:

"har du ikke din fars hus".

"Det eier jeg ikke, det tilhører min far".

"Det vet jeg", sa hun, "du behøver ikke gi meg det".

Den unge mannen fant skjøtet og la det i kvinnens kiste.

Da han kom hjem fant han sine foreldre døde. De var begge kullosforgiftet. Et avskjedsbrev lå der.

"Kjære sønn. Ta deg ikke nær av dette. Vi er gamle og skal snart dø allikevel. Vi forstår hva slags drifter og følelser du har vært utsatt for. så vi bebreider deg ikke" 16

Vebjørn Tandberg døde av kullosforgiftning den 30. august 1978.

Kilder:

- 1 Andreas Skogvold, *Mine år ved Tandberg*, side 84, H. Aschehoug & Co (W. Nygaard), Oslo 1979.
- 2 Personalsjef Paul Johnsen, Oversikt over personalutviklingen, 14. desember 1976,
- 3 Brev fra Industrifondet datert den 10. mai 1976.
- 4 Tandberg Aksjonærnytt nr. 7, våren 1975.
- 5 Bilag til styrets brev til forhandlingsutvalget for nye industriltak, datert 30. nov. 1977, side 24.
- 6 Andreas Skogvold, side 54.
- 7 Tandbergs Radiofabrikk, regnskap for årene 1973 til 1977
- 8 Tandbergs Radiofabrikk, årsberetning 1976.
- 9 Andreas Skogvold, side 64
- 10 Brev fra Industrifondet 30.03.1977, vedlegg til Tandbergs Radiofabrikks styremøte, 31. mars 1977.
- 11 Cappelens Leksikon, J. W. Cappelens Forlag.
- 12 Arnljot Strømme Svendsen, *Vebjørn Tandberg Triumf og Tragedie*, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke A/S, Bergen 1995
- 13 Takster ved: Hans Arents, Jon Hoem og Jan Hansen, datert 10. mai 1977 og administrasjonens tilføyelse av bokførte verdier.
- 14 styreprotokoll 28. juni 1977.
- 15 Styreprotokoll 12. august 1977.
- 16 Fortellingen er gjengitt i Vebjørn Tandbergs bok *Mennesket og*

Bedri
Thors
17 Jens C
11.apr
datert
18 Styre
19 Tand
Oslo
20 Tand
datert
21 Brev
datert
22 Norg
ram

- Bedriften, redigert og kommentert av Arvid Møller og Lasse Thorseth, Lu-Mi Forlag, Oslo 1976.
- 17 Jens Chr. Hauges forslag til åreberetning og regnskap for 1977 datert 11.april 1978 og Tandbergs Radiofabrikks offisielle regnskap for 1977 datert den 31. desember 1977/29. april 1978
- 18 Styreprotokoll 24/78 den 13. september 1978.
- 19 Tandbergs Radiofabrikks A/S's konkursbo bostyrets rapport til Oslo Skifterett 1.oktober 1984.
- 20 Tandberg Radionette A/S's konkursbo, regnskapsoppstilling datert 10. okt 1984.
- 21 Brev fra Regjeringsadvokatembetet til industriministeren datert den 14.des.1978.
- 22 Norges Offentlige Utredninger 1997: 9 – Kapittel 8: Revisors rammevilkår.